

УДК 321.01

О. Б. Киричок

СТАТУС МОВИ ПОЛІТИКИ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Пропонується осмислення політичної мови як головної теми історії політичної філософії. Аналізується її посередницька роль між політичним відношенням і політичною взаємодією.

Ключові слова: політика, філософія, політична філософія, мова політики, політичне відношення, політична взаємодія.

Предлагается осмысление политического языка как главной темы истории политической философии. Анализируется ее посредническая роль между политическим отношением и политической взаимодействием.

Ключевые слова: политика, философия, политическая философия, язык политики, политическое отношение, политическое взаимодействие.

Proposed an understanding the political language as the main theme of the history of political philosophy. Analyzed its intermediary role between political attitude and political interaction.

Keywords: politics, philosophy, political philosophy, political language, political attitude, political interaction.

© О. Б. Киричок, 2012

Наш інтерес буде спрямовано на політичну мову. Ми спробуємо розглянути її можливості як головної теми політичної філософії, а також через спосіб її осягнення підійти до розкриття суті надзвичайно розмитого і заплутаного поняття – «політичного». Особливо помітною ця розмитість стає не тлі неспроможності так званого «класичного» підходу, за яким смисли політичного завжди апелюють до поняття «державна», політичним визнається тільки те, що належить до неї, а з цього, на додачу, ще й редукується те, що стосується державної влади. Проте ще Карл Шмітт, чи не найперший критик цього підходу, лаконічно і слушно зазначив: «Державна виявляється чимось політичним, а політичне чимось державним, і це коло у визначеннях явно незадовільне» [6, с. 35].

Спроба з'ясувати суть політичного «лінгвістичним» способом, виплутатися із ситуації, відтворивши первинну етимологію цього слова, вочевидь завершиться тим, що і тут ми не знайдемо прямого відсилання до поняття «державна». Відомо, що грецьке «πόλις», від якого походять слова «політика» і «політичне», – це не зовсім те, що ми звикли вважати державою. «Πόλις-ом» стародавні греки називали частину споруд на пагорбі разом із довколишніми будівлями та людьми, що в них проживали, «міською спільнотою», «сукупністю громадян» («πόλιςμα»). Відповідно певний спосіб організації цієї спільноти та право вільних громадян («πολίτης», іон. «πολιήτης») брати участь у цій організації означувались терміном «πολιτεία» (іон. «πολιτήη»), а процес управління даною спільнотою («πολιτική»), знання і вміння управляти позначались словом «πολιτικά». Незважаючи на достатню аморфність даних термінів і часте вживання їх як синонімів, незначна різниця між ними все ж таки існувала, про що свідчить, наприклад, відома цитата із Арістотеля: «τοῦ δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου πάσαν ὁρώμεν τὴν πραγματοειάν οὖσαν περὶ πόλιν, ἢ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις. ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκεϊμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὅλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων, δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος» («Вся діяльність політика і законодавця спрямована виключно на *поліс*, а *устрій* є відома організація жителів *полісу*. Маючи на увазі, що *поліс* є дещо складене, подібне будь-якому цілому, але таке, що складається із багатьох частин, зрозуміло, що спочатку слід визначити, що таке *громадянин*» (Pol. 1274 b 35–40). Проте, якими б аморфними чи розмитими не були вищезгадані грецькі лексеми, у їх змісті і обсязі ми не віднайдемо ні «державного», ні тим більше «владного» розуміння політичного, а при певному зміщенні етимологічного локусу грецьке «πολιτικός» може бути витлумачене як «πολι» («множина») і «τικός» («інтерес»), що більшою мірою асоціюється із «анархічною» ідеєю «узгодження множини інтересів», ніж з «державницьким» розумінням людського співжиття.

Звісно, з'ясування сигнатури політичного без опертя на два стовпи класичної політичної філософії – поняття «держави» і «влади» – ще більше заплутує справу, однак багато хто з філософів, як західних, так і українських, сьогодні торує саме цей шлях. Французький історик і філософ Марсель Гоше, ідеї якого в Україні популяризує Сергій Йосипенко [2, 3, 5], розводить поняття «політика» і «політичне», вживаючи останнє без прив'язки до «державних» спільнот. Це дає змогу відкривати нові інтелектуальні перспективи, насамперед в історико-філософських студіях, як це й продемонстрував, застосовуючи подібний підхід, С. Йосипенко до дослідження політичних концептів ранньомодерної духовної культури України [4].

Проте відмова від смислу «держава» в обсязі розглядуваного поняття аж ніяк не означає відмову від етимологічно-віднайденого відсилання до феномена людського співжиття, який у будь-якому разі має бути присутнім у семантиці політичного. В яких би визначеннях не фігурувало політичне, воно обов'язково схоплює зв'язок між людьми, власне те, що Арістотель назвав «κοινωνία» (у традиційному перекладі «спілкування»), коли писав «ἐλεῖδῃ λάσαν πόλιν ὁρώμεν κοινωνίαν» («будь-який поліс є своєрідним спілкуванням») (Pol. 1252 a). Саме це «спілкування», яке, враховуючи давньогрецьку полісемію подібного типу слів, можна було б перекласти і як «зв'язок», не тільки є основою політичного, але й вміщує в смисловій оболонці достатньо популярне в гуманітарних науках лексичне розщеплення на «відношення» і «взаємодію».

Перший термін можна витлумачити як такий, що відображає іманентний внутрішній світ політичного суб'єкта, який, наголосимо, не зводиться тільки до його політичного мислення, а залучає до експлікації зв'язку всі грані людського ества, включаючи підсвідоме. Його осмислення у межах політичної філософії ХХ століття, зокрема, її історично-орієнтованої частини, стало однією із топ-тем, представленою найрозмаїтішими французькими, німецькими і англо-американськими варіаціями «інтелектуальної історії», «історії ідей», «історії понять», «історії мислення», «історії ментальностей» тощо.

Другий термін («взаємодія») фіксує, очевидно, «дію» суб'єктів політики відносно один одного і, як результат, «подію» у світі політичному. Саме подія повсякчас була головною одиницею так званої «традиційної» політичної історії.

Однак відношення, як іманентне в політичному, по суті своїй часто-густо залишається прихованим не тільки в політичній дії, а й в політичній мові, котра нібито повинна це політичне відношення артикулювати. Ситуація з розумінням політичного мислення, намірів чи ставлень ускладнюється ще й тим, що політика сама повсякчас намагалася їх приховати, всіляко завуальовуючи свої «задуми». Це відбувалось скрізь і завжди: як у часи Середньовіччя, так і сьогодні, бо таке приховування є однією з головних передумов успішності політики. З іншого боку, розгляд політичної «дії» чи «події» у чистому вигляді, без її витлумачення, без звернення якраз до «задумів», є некорисним і непродуктивним, про що свого часу писав ще Марк Блок, назвавши таку історію «ембріональною формою розповіді»... довго переваженою вигадками, ще більш довго прикованою до подій...» [1, с. 11]. Отже, часто-густо в історії політичної філософії створюється ситуація, коли в осмислюваному як зв'язок політичному відбувається розрив між незрозумілою політичною дією і прихованим політичним відношенням.

На наш погляд, ланкою, яка може пов'язати приховане іманентне і не витлумачене подієве є політична мова. Саме вона має стати, та, власне, все більше останнім часом стає провідною темою політичної філософії та її історії. Наважимося навіть припустити, що певний поворот до мови у галузі історії політичної філософії та інтелектуальної історії другої половини ХХ ст., який відбувся після «лінгвістичного повороту» [16], зумовлений якраз цим невиразним відчуттям особливого статусу політичної мови, як посередниці між відношенням і дією. Свідченням цьому є, зокрема, повоєнна англомова історико-політична традиція, де цей поворот окреслився найвиразніше, а саме творчість філософів, які об'єдналися навколо проекту Пітера Ласлетта «Philosophy, Politics and Society», де чи не вперше виникає ідея оживити померлу політичну філософію за допомогою аналізу мови [10, р.7]; звернення до мови політики Томаса Велдона у його «The Vocabulary of Politics» [10], діяльність кембриджської школи «історії понять», інтерес до політичної мови, який проявляється насамперед у працях Квентіна Скіннера [15] та Джона Поккока [11]; спроба побудови культурного словника Реймонда Вільямса «Keywords» [18], а також альтернативні проекти в інших мовних ареалах на зразок німецького проекту Райнхарда Козеллека «Geschichtliche Grundbegriffe» [8].

Відзначимо, що у світі сучасної політики особливий статус мови інтуїтивно осмислюється не тільки вченими, але й піддослідним матеріалом, тобто самими політиками, у котрих «референція до мови» стає базовою і витісняє навіть референцію до тих, на кого ця мова спрямована. Без запитань на зразок «Що я скажу людям?», «Що скажуть про мене люди?», які супроводжують кожную політичну подію, не можна собі уявити жодного адекватного політика. Він не завжди

може прагнути влади над державою, але завжди буде прагнути влади над дискурсом.

Нашим завданням, проте, є не тільки засвідчити власну прихильність до традиції дослідження мови політики, а й спробувати усвідомити, в чому саме полягає посередницька й об'єднуюча роль мови у констатуванні взаємозв'язку між політичним відношенням і політичною взаємодією. Може виникнути питання, як дана посередницька функція мови взагалі може функціонувати у реальній політиці, адже і відношення, і взаємодія можуть так само не корелювати із семіосферою, як і між собою, про що неодноразово писалося, починаючи від Р. Барта та М. Фуко.

Щоб хоч якось подолати цю розбіжність, уже згадана британська філософія часто звертається до описаного і дослідженого свого часу Дж. Остіном особливого типу вербальних висловлювань, на зразок наказу, проголошення незалежності чи оголошення війни, які є такими, що «не є описами дій... а самі є діями» [7, р. 6]. Вони нібито знімають питання про розбіжність дії зі словами, створюючи ситуацію, коли слова якраз і стають діями, а також нівелюють питання про розбіжність між задумом і словом. Наприклад, віддаючи наказ, політику нерозумно мати відмінні чи протилежні наміри відносно того, що наказується.

К. Скіннер вбачає в науковому інтересі до такого типу висловлювань можливість перемістити фокус історії політичної філософії з оцінки істинності чи хибності значення слів на спосіб їх використання, неодноразово наголошуючи, що слова є всього лише «інструментами і зброєю ідеологічних дебатів» [14, р. 177] в ту чи іншу епоху. Наприклад, наказ, який по суті є «атомом» владних політичних відносин, мав би розглядатися насамперед з позицій успішності чи неуспішності його виконання, а не істинності чи хибності, смислу чи замислу слів, якими він віддається. Ми, звісно, можемо погодитися з тим, що звернення до такого типу висловлювань сприятиме встановленню певної кореляції між задумом і мовою, адже це звернення, по суті, є виходом в ту царину політичних феноменів, де мова містить у собі і відношення, і взаємодію. Взавши за основу «перформативну гіпотезу» Дж. Росса, згідно з якою, як відомо, всі дієслова є потенційно мовними діями [12], і яка достатньо чітко прочитується у контексті методологічних побудов К. Скіннера, ми можемо досягти в аналізі мови політики значних результатів і відкрити цілковито нові наукові горизонти. Так, зокрема, успішність виконання мовної дії типу наказу, очевидно, зумовлена контекстом та умовами цієї дії (силою влади, її легітимністю, ресурсами тощо), які потребують додаткового і цілком нетрадиційного дослідження. Окрім того, серед цих ресурсів ми з необхідністю віднайдемо і суто мовні ресурси, наприклад, необхідність зрозумілості наказу обом суб'єктам політичного спілкування, а це в свою чергу поставить перед нами проблему інтерсуб'єктивності в політиці, політичних комунікацій, неможливості оперувати в політиці довільними словами і смислами.

Відштовхуючись від цієї тези, ми можемо підійти й до проблеми владного контролю над комунікаціями, адже у політиці той, хто має право на мову та на інтерпретацію події, той і встановлює зв'язок між думкою і подією, той і вершить політику, на відміну від «безмовної» більшості, той і утримує свідомість людей у межах заданого смислу. Однак і «безмовній більшості», щоб не втратити залишки здорового глузду й остаточно не зануритись у віртуальний світ, витворюваний владою, слід спілкуватися, адже політична мова фактично об'єднує людей у спільноті. До речі, грецьке «*logos*», яке традиційно перекладають як «слово», мало ще й достатньо виражений «політичний» смисл: воно означало право вирішувати, встановлювати закони і в даному сенсі, по суті, виступало синонімом слова «влада». Це лексичне значення, очевидно, досить сильно вплинуло на теоретичні побудови Платона, а саме на визнання філософів, як наділених «*logos*-ом» (в іншому значенні “розумом”, “мисленням”), єдино гідними бути правителями, а отже, опосередковано, на політичність побудови всієї філософії Платона.

Зі встановленням правил дискурсу, з'ясуванням значень слів пов'язана й проблема легітимізації політичних дій, адже бути легітимним в політичному означає бути офіційно висловленим, проголошеним, артикульованим.

Проте і даний підхід, на нашу думку, має певні обмеження. Насамперед, зазначимо, що іманентний елемент «наміру», наприклад влади, яка, віддає наказ, все одно нікуди зі структури висловлювання не зникає і не знімає проблеми адекватності чи відповідності цього наміру самій мовній дії. Інший британський відомий політичний філософ Кейт Грем, засвідчує наявність мовленнєвих дій, які є відмінними від своїх намірів: «Я можу здійснити іллокутивну дію у відсутності відповідного наміру», – пише вчений [9, р. 152], критикуючи К.Скіннера, який ставить під сумнів існування цього класу дій [13, р.109], не віддаючи належної уваги факту свідомого зміщування задуму, видимій невмотивованості чи не направленості «мимовільних іллокутивних актів» («unintentional illocutionary acts» [9, р. 153]).

Отже, в політичній дії чи то події не закодовано остаточно намір або «задум» суб'єкта політики. Він, очевидно, не прочитується в ній навіть коли ми встановимо всі деталі події, умови і контекст, в яких ця подія здійснилася. А тому К. Грем, певною мірою справедливо

звинуватив К. Скінера у перебільшенні ролі іманентного «наміру», за яким по суті з'являється горизонт повернення до класичного «герменевтичного» розуміння автора»). У вищезгаданій дискусії з критикою частково погодився і сам К. Скіннер, визнавши, що інколи «ми зобов'язані визнати», що «текст говорить щось інше ніж його автор намагався сказати» [13, р. 109].

Таким чином в ситуації, коли ні дія, ні задум так і не можуть бути до кінця розкриті, саме мова, стає, по суті, останньою реальністю для історика політичної філософії. Розглядувана дослідницька традиція, не зважаючи на всі окреслені вище широкі наукові горизонти і нові перспективи, на наш погляд, випускає з уваги той факт, що саме мова, може розкрити те, про що автор навіть не думав свідомо говорити, висвітити пласти глибинні, підсвідомі, транскультурні. Політична мова може «проговоритися», розкрити якусь глибинну структуру, адже поза пластом мови, яка тяжіє стати дією, існує ще й мова, яка тяжіє стати думкою, ментальним переконанням, інтеріоризуватись через колективні дискурси і перетворитися в приховану, інколи несвідому політичну позицію. Задум лише на елементарному, найнижчому рівні може співпадати із результатом дії. Насправді ж наміри можуть бути як завгодно глибинними, адже політична мова, на наше переконання, вмщує в собі багато, того, про що замовчує навіть свідомо думка її автора.

Аналізований нами науковий підхід не проявляє великого інтересу, до мовних пластів які погано вписуються в параметри мовних дій, тяжіючи до занадто жорсткої прив'язки мови до авторського задуму та референта. Однак відштовхнувшись саме від неї, ми маємо змогу вийти на глибинний текстовий порядок, який до кінця не усвідомлюється автором, хоча саме він найчастіше є тим, що визначає весь образ політичної філософії в ту чи іншу епоху. Без цього глибинного порядку неможливе розкриття ні лексики, ні семантики, ні функцій сформованих наявною культурою політичних переконань, вірувань, уявлень, пересудів, норм, шаблонів, взірців для наслідування, політичної моди і традицій, прагнень, нав'язаних політичних ідолів і предметів всезагального шанування. Саме цей аспект, який можна кваліфікувати і як доповнення, і як розвиток зазначеної історико-філософської традиції, ми спробуємо розкрити в наступних публікаціях.

Бібліографічні посилання:

1. **Блок М.** Апология истории / М. Блок. – М.: Наука, 1986. – 254 с.
2. **Гоше М.** Ставши цілком європейською, Україна додасть свою оригінальну версію до численних версій європейської модерності / М. Гоше, С. Л. Йосипенко // Наука і суспільство. – 2009. – № 3/4. – С. 8–14.
3. **Гоше М.** Про модерне майбутнє європейської України / М. Гоше, С.Л. Йосипенко // Філософська думка. – 2007. – № 6. – С. 64–73
4. **Йосипенко С.Л.** До витоків української модерності: українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті: монографія / С.Л. Йосипенко. — К.: Український Центр духовної культури, 2008. – 392 с.
5. **Йосипенко С.Л.** Проблема модерності та політична історія релігії Марселя Гоше / С.Л. Йосипенко // Філософська думка. – 2007. – № 6. – С. 49–63
6. **Шмитт К.** Понятие политического // Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 35–67.
7. **Austin J.L.** How to Do Things With Words (Second Edition) / J.L. Austin. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1975. – 192 p.
8. *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* / Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck (Hrsg.). – 8 Bände in 9. Klett-Cotta, Stuttgart. – 1972–1997.
9. **Graham K.** How Do Illocutionary Descriptions Explain? // Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics / K. Graham. – Princeton: Princeton University Press, 1988. – pp. 147–155.
10. *Philosophy Politics and Society* / Ed. P. Laslett. – Oxford: Blackwell, 1956. – 184 p.
11. **Роскоок J.G.A.** Politics, Language and Time: Essays on Political Thought and History / J.G.A. Pocock. – Chicago: University Of Chicago Press, 1989. – 299 p.
12. **Ross J.R.** On declarative sentences / J.R. Ross // Readings in English Transformational Grammar. – Washington: Georgetown Univ School of Language, 1970. – P. 222–272.
13. **Skinner Q.** Interpretation and the understanding of speech acts // Skinner Q. Visions of politics. V. 1: Regarding Method / Q. Skinner. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – P. 103–127.
14. **Skinner Q.** Retrospect: Studying rhetoric and conceptual change // Skinner Q. Visions of politics. Vol. 1: Regarding Method / Q. Skinner. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – P. 175–187.
15. **Skinner Q.** Visions of politics: V. 1: Regarding Method / Q. Skinner. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 209 p.
16. **Towes J.E.** Intellectual Theory after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the

17. **Weldon T.** The Vocabulary of Politics / T. Weldon. – Harmondsworth: Penguin Books, 1953. – 199 p.

18. **Williams R.** Keywords: A Vocabulary of Culture And Society / R. Williams. – Oxford: Oxford University Press, 1985. – 352 p.

УДК 316.624:1

Э. А. Кальницкий

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЛИЧНОСТИ ТЕРРОРИСТА

Представлен портрет личности террориста сквозь призму экзистенциальных характеристик. Показано, что природа, сущность террора является отражением некоторых экзистенциальных установок идейного, этического, морального, религиозного характера. Потребность в самоактуализации, поиске экзистенциального смысла, которые воплощаются в акте террора, отражают неприятие происходящих в социуме событий.

Ключевые слова: личность, экзистенция, террор, терроризм.

A portrait of the person in the light of the terrorist existential characteristics. It is shown that the nature, the essence of terror is a reflection of some existential attitudes ideological, ethical, moral, religious. The need for self-actualization, finding existential meaning, which are embodied in the act of terror that reflect rejection occurring in society events.

Keywords: identity, existence, terror, terrorism.

Представлено портрет особистості терориста крізь призму екзистенціальних характеристик. Показано, що природа, сутність терору є відображенням деяких екзистенціальних установок ідейного, етичного, морального, релігійного характеру. Потреба в самоактуалізації, пошуку екзистенціального сенсу, які втілюються в акті терору, відображають неприйняття в соціумі подій, які там відбуваються.

Ключові слова: особистість, екзистенція, терор, тероризм.

© Э. А. Кальницкий, 2012

Постановка проблемы в общем виде и связь с важными научными и практическими заданиями. В современном мире террористические акты приводят к масштабным жертвам и разрушениям. Существует большое количество организаций, признанных террористическими. За последние два года в Украине произошли следующие акты террора: 16 ноября 2011 года и 27 апреля 2012 года в Днепропетровске, 21 октября 2011 года в супермаркете «Сільпо» в Запорожье, 3 октября 2011 года в центре Харькова, 20 января 2011 года в Макеевке и т. д. [2]. Особенностью терроризма в современном обществе следует назвать такие черты, как профессиональная подготовленность, скоординированность, тяжелые моральные, финансовые, политические последствия. Угрозы, к которым приводит терроризм, требуют быстрого реагирования, согласованности и единства многих стран мира, противостоящих терроризму.

Степень разработанности проблемы. Существует большое количество работ, посвященных личности террориста, природе терроризма, его социальным проявлениям, проводимым в русле политологии, социологии, психологии [1;4;6;7]. Среди фундаментальных работ, посвященных проблеме терроризма, назовем работы, написанные зарубежными авторами, прежде всего это Ж. Деррида, Ю. Хабермас, У. Александер, Ч. Добсон, Р. Купперман, П. Уилкинсон, Й. Шмитт, К. Шмитт и др.

Цель статьи. В нашем исследовании мы хотим представить феномен личности террориста сквозь призму экзистенциальных характеристик. Таким образом, можно определить место, природу, сущность террора, который выступает отражением некоторых экзистенциальных установок идейного, этического, морального, религиозного характера. «Пограничные», экзистенциальные состояния проявляются в кризисные для общества моменты. Они отражают столкновение различных видов мировоззрения, ценностных установок и культурных традиций, например Запад – Восток, религиозность – атеизм, бедность – богатство и т. д. Таким образом, в нашем исследовании экзистенциализм выступает в роли методологии, позволяющей актуализировать идеи и объяснить поступки, действия, тенденции, лежащие в основе террористических актов. Философия экзистенциализма обращена к универсальным моделям